

Kilencágú életfa

Beszélgetés a 75 éves Tamás Menyhérttel

Júliusban ünnepli 75. születésnapját Tamás Menyhért József Attila- és Arany János-díjas, Balassi-émlékkardos költő és író, aki idén a Magyarország Babérkoszorúja díjat is kiérdemelte. Nemcsak monográfiák születtek róla, de életművének újrakiadása is küszöbön áll. A Magyar Művészeti Akadémia elnökségi tagjával budai otthonában beszélgettünk.

– *Hadikfalván születél. Mennyire maradtak saját élményeid a bukovinai exodusról?*

– Az első menekülésünk idején, 1941 májusában közel tízhónapos lehettem – nem sok élményem maradt tehát. Ennek mégis az az érdekessége, hogy megírtam az *Esőrácsok* című regényemet, amely a menekülésről szól, pontosabban a kosnai átkelés egyetlen éjszakájáról. Lehet, hogy később bebeszéltem magamnak, de az ott szereplő párbeszédre sosem kérdeztem rá senkinél, furcsa módon mégis azt mondták nekem, hogy ezek szakasztott így hangzottak el. Ettől meg is ijedtem egy kicsit: tényleg, előfordulhat ilyesmi? Barakkokban aludtunk éjszaka, s azt kell mondanom: a barakkokban megtelt a fülem sírással, vagy olyan fájdalmas hangokkal, amelyek később írás közben előszívárogtak belőlem. De ne essek túlzásba: mindehhez persze kellett az a néhány, guzsalyas estékből elcsípett beszédfoszlány, amelyet a képzeletem továbbgondolt.

– *A család nem is mesélt ezekről a történekekről?*

– Nem. Hosszú esztendőkkal később Horváth Józsefné azzal hívott fel, nézzem meg a pincéjét, amely kincset rejtett. A férje, mint a régi magyar filmhíradó operatő-

re és fotósa, jelen volt a kosnai átkelésnél. Horváthné kirakott nyolcszáz képet az asztalra, végignéztem mind a nyolcszázat, s azt vettem észre, hogy mindegyik képen esik az eső. Mire elindultam hazafelé, már megvolt a készülő regényem címe: *Esőrácsok*. Attól kezdve semmi másra nem tudtam gondolni, csak arra az esős éjszakára. Siettem íráshoz látni. Ezt a regényt annyiban kezeltem másként, hogy – ami nem újdonság – egyetlen mondat az egész. Ahogy az eső is megállás nélkül zuhogott.

– *Visszatérel felnőtként a helyszínre? Megnézted Hadikfalvát?*

– Megnéztem. Apám mindig azt mondta, hogy gyönyörű föld – nekem kopárnak mutatkozott. Rájöttem: azért látta gyönyörűnek, mert akkor és ott volt fiatal. Ez a képzet kötődött hozzá. Még a Szeret folyóról is, ahol hancúrozott a gyerekekkel, kiderült, hogy egy kis patakocska. Pedig mindig úgy beszéltek róla: a Szeret vize – mintha valami hatalmas folyam lenne! Minden megszépült bennük... Ezért is került szívközelbe Dunántúl, ahová letelepedtünk. Hamar megszerették a dombjait.

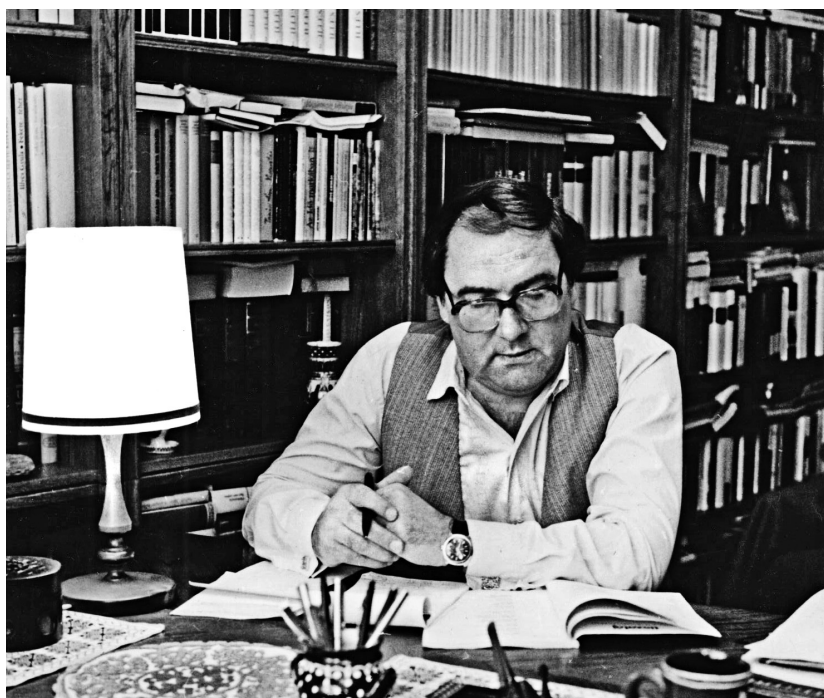
– *A második menekülésre viszont már bizonyosan emlékezhetsz...*

– Igen. Túlságosan is emlékszem... 1944 őszén volt, akkor én

már az ötödik évemben jártam. Bácskából Tolna megyébe menekültünk, hosszas hajlékkeresés után, végszusszanással Kisdorogra. Népes családdal érkezünk. Egyetlen nővérem most is Kisdorogon él. Egy kocsiderékban, ekhós szekéren menekültünk Bácskából Baranyán át, felmentünk egészen a nyugati határig, onnan szálláskeresőben vissza. Előttünk nap-nap futott a hír, hol van szabad ház. Akkor nem tudtuk, hogy német kitelepítettek hajlékába kerülünk. A mi házunkból a tulajdonos már 1944 őszén lelépett: volksbundista lévén, jobbnak látta előre menekülni. Úgy hagyta ott a házat, hogy tárva-nyitva volt minden az érkezünkkor... Nem szívesen emlegetem amúgy a Volksbundot – mára minden átértékelődött: amit tegnap józanabban ítélték meg, mára átrajzolta a felejtés. Nemrég kiadásra összegyűjtöttem a kisregényeimet, de tizből négyet kihagytam. Aki valóközeli akarja látni azt az időt, bármikor előveheti a régi kiadásokat. Egyedül Kalász Márton író barátom értette-érti, hogy miről beszélek. Ő a szomszédban, Baranyában élte meg a (sváb kisebbségi) sorsát.

– *Mégis értette...*

– A másik oldalról érezte, hogy megpróbáltam igazságszótán írni

A legtermékenyebb írói esztendőm, 1986

a könyveimet. S ezek olyannyira sikeresek voltak, hogy amikor a hetvenes években meghívtak Pécsre, négyszáz pedagógus várt rám a nagyteremben. A többségük sváb volt, s úgy érezték, hogy én a svábok írója is vagyok. Ha most elmenék közéjük, háttal várnának...

– *De miért?*

– Az imént mondott átértékelődés miatt. Minden megváltozott. Az újabb generáció egészében másképp viszonyul elődei idejéhez. A székelyekben is lezajlott ez a változás. Van, aki máig haragot tart velem, hogy csúffá tettem őket. Miért kellett felbolygatni az életüket? Ilyenkor Móricz Zsigmond *Életem regényével* vigasztalom magam – ennek megírása után többet nem mehetett haza a szülőfalujába. Enyhüléssel szólva: én még hazamehetek...

– *Tanultál Móricz példájából, hogy a dokumentarizmus nem mindig vezet jóra?*

– Az első regényem után minden nevet megváltoztattam: senki ne ismerjen rá, kiről mintáztam az

adott figurát.

– *De ettől még ráismertek...*

– Rögtön. Még azt is kitalálták, amit nem írtam meg, amit elhallgattam. Annyira ismerték az ottani élethelyzeteket. Ettől még az idő engem igazolt. Kalász Marci viszont a *Balbina* című könyvemről úgy nyilatkozott az Arany János-díjam átadásakor, hogy ő ezt igen nagyra értékeli. Határ Győző pedig a Szabad Európa Rádióban a *Vigyázó madár* című könyvemet tolsztoji léptékű írásnak minősítette, s ezt szépen meg is indokolta. Érdekes volt, mert a Szabad Európa annyira felerősítette a méltatást, hogy az emberek itthon is elkezdtek azon gondolkodni: lehet valami igazság benne...

– *Nem prózáíróként, hanem költőként debütáltál, ráadásul harmincnégy évesen. Miért a versek voltak először?*

– Korábban is írogattam verseket, de sokáig nem találtam rá arra a hangra, amely a sajátom. El kellett költöznöm abból a közösségből, s még azután is jónéhány esz-

tendőnek el kellett telnie, amíg Budapestről elkezdtem „hazalát-
ni”, hogy mit hagytam ott. Úgy látszik, ez nálam erős késéssel történt meg. Így kellett ráeszmélnem arra, milyen gazdag nyelvet örökölttem. Azt a nyelvújítás előtti nyelvet, amelyet Csikországból vitünk ki, amelyet közel kétszáz éves nyelvi elzártságban is megőriztünk. Németh Lászlónál olvastam, hogy amennyit a nyelvújítás használt, legalább annyit ártott az-
zal, hogy a képi szavakat fogalmi szavakra cserélte. Mivel a költészet erőssége éppen a képiség, nekem csak élni kellett a hozott nyelv közelségével.

– *Vagyis a metaforákra esküd-tél...*

– Talán ennek köszönhetem első kötetem, a *Szövetségben a fákkal* fogadtatását. Gál Istvántól (aki a brit követség könyvtárosa volt) Simon Istvánon át Kabdebó Tamásig csupa elismeréssel írtak a debütálásomról.

– *Három verseskötet után, már negyvenéves korod táján jelent meg az első prózaköteted, a Vigyázó madár. Mi indokolta a váltást?*

– Abban az időben új irányt vett a hazai költészet. Az én fogalmazásomban a „négyzetgyöke-köbgyöke” versek hullámával nem kívántam sodródni... Tíz prózakötet után az „áradásosabb” versekhez tértem vissza, amelyek egyfajta prózai költemények. Éreztetve: a prózában végig megmaradtam lírikusnak, lírámban pedig helyt adtam a lebegő prózának. A *Vigyázó madárnál* tudatosan törekedtem a sűrű síkváltásokra, valamint a műfajok (dokumentum, riport, esszé, néprajz) szövésére, gondosan elkötve a szálakat, hogy az olvasó egynemű olvasmányként olvassa.

– *Lehet mondani polifon szerkesztésnek?*

– Lehet.

– *Mindeközben gyakorló újságíró voltál: a Népszava egyik erőssége.*

– Mindössze másfél évig dolgoztam napi újságíróként a lapnál; aztán harmadmagammal éltünk a lehetőséggel, s irodalmi mellékletet alapítottunk. Nagy elszánással szerkesztettük a Szép Szót, mígnem a politikát magunkra haragítottuk.

– *Ez mikor volt?*

– Az indulás után két évvel, 1973-ban. A haragvást Fekete Gyula vezércikke váltotta ki. A *Kötődés a hazához* úgy látszik, érzékeny kérdést érintett. Fekete Gyula csupán halkán kérdezte: rendjén van, hogy a kisebbségeket törvény védi, de mikor lesz olyan törvény, amely a többségi magyarságot hasonlóképpen kezeli? A Népszava, több szellemi fórummal együtt, felbolydult kasszá változott. Rólunk a mai hangnemben, csak szitokkal beszéltek. A Szép Szó elnevezést betiltották, de a mellékletet négy oldallal tovább engedélyezték.

– *E szerkesztői munka mellett lehetett azért írni a kisregényeidet...*

– Olyannyira, hogy módomból volt egy-egy hónapra, de legalább kéthárom hétre le-lemenni Szigligetre. Ott nyugodt körülmények között írhattam. Ott tartózkodásomat kétszeresen is kihasználtam. Az írás mellett kéziratokat is gyűjtöttem az éppen ott tartózkodóktól, nem is eredménytelenül. Az egyik évben 276 különböző szerzőt közöltünk.

– *És mindenki adott kéziratot...*

– Igen, Illyéstől kezdve Thurzó Gáboron át Déry Tiborig. Sorra el is mentem hozzájuk.

– *Személyesen?*

Találkozásom egykori osztályfőnökömmel, Molnár Jánossal, 2008

– Persze. Felszálltam a buszra vagy a villamosra, aztán beállítottam hozzájuk. Nem óvatoskodva elkezdtek közölni a határon túli irodalmat is.

– *Ezt lehetett?*

– Nagy nehezen. Felvidékről Dobos Lászlót, Erdélyből Sütő Andrást, aztán a délvidekieket kerestük meg. Szerkesztői munkám során Illyés Gyulától tanultam a legtöbbet. Visszafogott stílusban, de mindig voltak olyan intelmei, amelyek hasznosnak bizonyultak. Amikor már nagyon nehezen viseltem a rám szórt köpködést, kifakadtam, hogy otthagynom ezt a tűzfészket. „Igyekezz mindig olyan magasan repülni, hogy ne érjen sárba a lábad” – nyugtatott. Máskor meg azt mondta: „A bástyán vagy? Addig, míg le nem löknek, el ne mozduljál onnan...” Ezekre a nagy intelmekre gondoltam, amikor később jött a nagy változás, s megszavaztak a főszerkesztő-helyettesi posztra. Még ki sem neveztek, zúdult rám a másfajta

szidalom. A legtöbb „megrovást” megint csak fentről kaptam...

– *Viszont pótolhatatlan kapcsolati hálóra tettél szert.*

– Illyés-kéziratot éppúgy őrzök, mint temérdek levelet. Van egy kis fekete bőröndöm – az tele van levelekkel. Soha nem fogom előszedni, mert dicsekvésnek hatna, miket írtak nekem.

– *Mikor úszott be az írói világba a drámairás?*

– Amikor még csak verset írtam, Szabó Magda – bizonyára a saját tapasztalatából kiindulva – azt mondta nekem: „Írjál csak verset – úgyis prózát fogsz írni!” Bosszankodtam, hogy honnan veszi ezt? Később értettem meg, hogy ő is ezt csinálta. Amikor sorra adtam ki a prózaköteteket, gyönyörű leveleket írt nekem, s akkor meg azt jósolta: „Írj csak prózát – úgyis drámát fogsz írni!” Hivatkozott a nyelvre, a sűrítésre – s elgondolkodtam: ez tényleg drámai nyelv... Megint bosszankodtam, de éreztem az igazát. Újabban

– nem régóta – fogalmaztam meg magamnak: a következő műfaj, amivel folytatnom kell, csakis az esszé lehet. Elkezdtem hát esszét írni. De nem igazán sokat: Illyésről, Arany Jánosról, Sinkáról... Ezt a műfajt kellene mostanság művelnem, mert azt hiszem, ehhez is megvan az adottságom. Csak-hogy az esszéhez rettentően sok időre van szükség...

– *Tagja vagy a Magyar Művészeti Akadémia elnökségének. Mennyi energiát vesz el ez az alkotástól?*

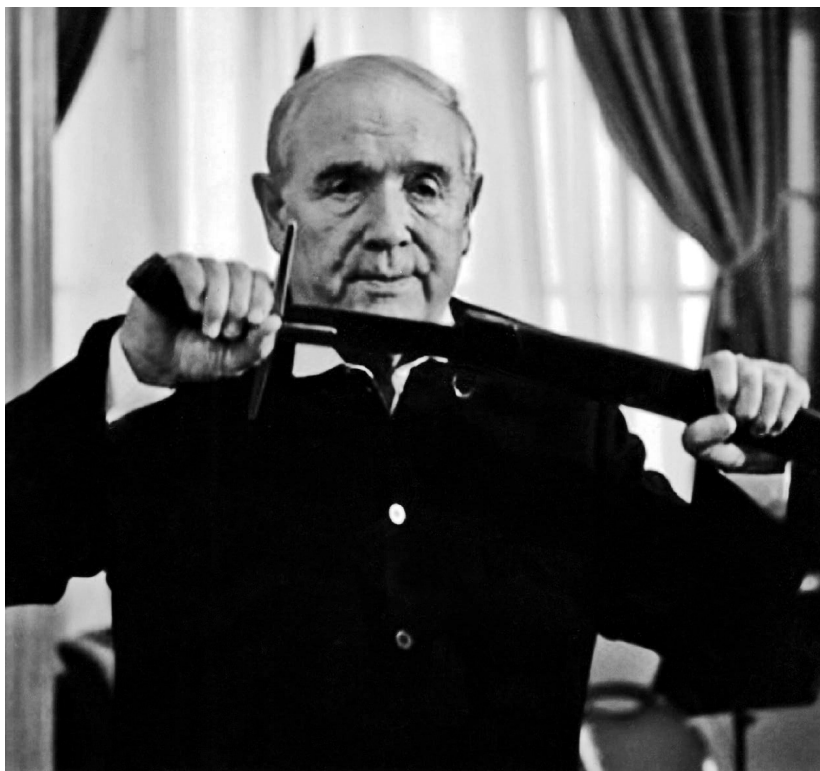
– Egyelőre még nem sokat. Az akadémia évkönyvébe azonban már megírtam, hogy a szervezet létrehozása nem csupán merészség volt, hanem nemzeti tett is. Ezzel ugyanis létrejött a magyar szellemi élet kilencágú életfája.

– *Azért, mert kilenc tagozat van?*

– Igen. Úgy érzem, ez a mondat úgy fogalmazza meg az akadémiát, amit én mindenkor vállalni tudok. Csodálatos életművek vannak itt, Marton Évától Zoboki Gáboron át Kányádi Sándorig. Ez szellemileg is egy akkora sűrűsödés, hogy komolyan belegondol az ember: mivé válhatna ez, ha nem folyamatos ostrom alatt kellene léteznie? Volt egy kínáló helyzet és egy kapott cselekvési tér. Kérdés: miként tudunk élni vele? Korántsem magánügy ez, hiszen a cél nem más, minthogy a nemzeti kultúra visszanyerjen valamit a régi fényéből.

– *Rövidesen monográfia jelenik meg rólad Rónay László tollából?*

– Nem az első. 1994-ben Bakonyi István írt rólam a *Kortársaink* sorozatban. Akkor ötvennégy éves voltam: belevakultam, miközben olvastam. De azt is

Lírai fogadalom, Balassi Balint-émlékkard, 2011

éreztem, hogy túl korai volt. Én voltam az első ebből a korosztályból, aki az irodalomtörténet lapjaira került – Juhász Ferenc, Nagy László mind idősebbek voltak. Azóta majdnem kétszerannyi könyvem jelent meg; az újabb összefoglaló már jogos. Pikáns, hogy ezt épp Rónay László vállalta fel, hiszen – akárhogy is nézem – máshonnan érkeztünk az irodalomba. Furcsa módon a legelső könyvemtől kezdve a legtöbbit ő látott belőlem. Ezt a mai napig hihetetlennek tartom. Amikor felvettem neki, hogy „mi lenne, ha...”, ő azonnal igent mondott, és ugyanazzal a lendülettel írta meg, mint a kezdet kezdetén. Két sort írtam neki köszönet gyanánt: „Köszönöm, hogy magam elé és magam fölé állítottál.” Ezáltal szembesültem azzal, hogy én voltaképpen mit is csináltam. Mauriacot

idézve: „Nem a könyveink maradnak fenn, hanem kézikönyvekben tengődő szegény életünk.” Hogy ki tűnik el vagy ki nem, arra érdemes odafigyelni, mert például Balassinak a több száz éves búvópatak-élete a mai szemmel elenyésző, a művei ma is elevenen lüktetnek...

– *Hogy látod: lehetséges-e egy életet összegezni?*

– Nem. Az írás az egyetlen olyan mesterség, ahol nincsen csúcs. Meg lehet közelíteni; az is lehet, hogy közben rengeteg sziklatöredék kaparódik ki a talpad alól, de Camus Sziszifosz-mítoszával polemizálva azt vallom: azért akarjon az ember feljutni a csúcsra, hogy a győzelmével ne istenné, hanem emberarcúvá váljon. A ma írójának sem lehet más célja, Tinódi Lantos Sebestyénnel szólva: „arcul állni a világnak”...

Csontos János